

Hoofdstuk 7

Online forumparticipatie door orthodox-protestantse homoseksuelen¹

Willem de Koster

Inleiding

Er bestaan internetfora voor de meest uiteenlopende identiteiten en interesses. Iedereen met een internetverbinding kan zich dus in principe aansluiten bij een groep die draait om wat hem of haar bezighoudt. Maar wat is eigenlijk de sociale betekenis van zulke sociale verbanden? Over deze vraag is veel gespeculeerd. Enthousiastelingen hebben vol vuur beweerd dat het gebruik van online communicatiemiddelen leidt tot bloeiende virtuele gemeenschappen.² Deze zouden vooral aantrekkelijk zouden zijn voor mensen met 'ongebruikelijke' identiteiten en interesses omdat zij in het offline leven moeilijk in contact komen met gelijkgestemden.³

Binnen orthodox-protestantse kringen is homoseksualiteit een gevoelig thema en nemen mensen met een homoseksuele identiteit een minderheidspositie in. Tegen deze achtergrond heeft stichting RefoAnders in 2006 een online forum in het le-

1. Dit hoofdstuk is een ingekorte en aangepaste versie van W. de Koster, "Online forumparticipatie en offline identiteitsvraagstukken", *Sociologie* 6, nr. 4 (2010): 3-26 en W. de Koster, "Toevluchtsoord en springplank", in *Informeel groepen: Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*, eds. E. van den Berg, P. van Houwelingen en J. de Hart (Den Haag: SCP, 2011), 181-198.

2. H. Rheingold, *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. (Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1993).

3. P. DiMaggio et al., "Social Implications of the Internet", *Annual Review of Sociology* 27 (2001): 307-336.

ven geroepen dat is bedoeld als 'de ontmoetingsplaats rond homo-gevoelens voor mensen uit de orthodox christelijke kring', zoals de ondertitel van het forum luidt. Hoe kan participatie op dit forum worden begrepen? Welke sociale relaties krijgen er vorm en wat betekent dit voor de betrokkenen? Op basis van interviews met leden van het forum van RefoAnders beoogt deze studie deze vragen te beantwoorden. Daarmee werpt het onderzoek licht op de verschillende functies die online fora kunnen vervullen voor mensen die zich in een minderheidspositie bevinden.

Data en methode

De dataverzameling vond plaats van februari tot en met juli 2008. In die periode had het forum, hieronder kortweg RefoAnders genoemd, bijna 300 geregistreerde leden die samen meer dan 20.000 berichten hadden geplaatst. Ik heb diepte-interviews gehouden met vijftien forumleden die hadden gereageerd op een online interviewoproep. Negen respondenten waren twintigers of dertigers, de anderen waren veertigers en vijftigers. Dertien interviews zijn face to face gehouden, opgenomen en getranscribeerd. De andere twee zijn gehouden met *instant messaging* software. Vanwege de privacy van de respondenten worden in deze bijdrage gefingeerde namen gebruikt.⁴

In ieder interview zijn dezelfde thema's aangesneden, maar de respondenten zijn aangemoedigd om vrijuit te spreken. Voor een goed begrip van de sociale betekenis van online interacties is het cruciaal om de relatie tussen online en offline interacties en ervaringen te onderzoeken.⁵ Mensen leven immers niet

4. Er was slechts één vrouwelijke respondent. Zij heeft omwille van haar anonimiteit een mannelijk pseudoniem gekregen.

5. W. de Koster, *'Nowhere I Could Talk Like That': Togetherness and Identity on Online Forums* (Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, 2010).

uitsluitend op internet.⁶ Hoogstwaarschijnlijk gebruiken en ervaren mensen met verschillende offline ervaringen een online forum om andere redenen en op andere manieren. Bovendien kunnen ervaringen op een internetforum hun weerslag hebben op het bredere sociale leven van de betrokkenen. Daarom is in ieder interview gesproken over de ervaringen van de respondenten met hun seksualiteit en religiositeit in het offline sociale leven, hun redenen voor hun forumparticipatie, hun ervaringen op het forum en de betekenis die zij aan het forum toedichten.

Onderstaande analyse richt zich eerst op de manier waarop de respondenten hun orthodox-protestantse homoseksuele identiteit offline beleven. Tegen deze achtergrond wordt gekeken naar hun redenen voor en de gevolgen van hun forumdeelname en naar de betekenis die het sociale leven op het forum voor hen heeft.

Offline ervaringen

“Een eenzame strijd”: stigma, isolatie en emotionele problemen

Een eerste groep forumleden kampt met diverse problemen in het offline sociale leven. Dit komt uitsluitend voor onder respondenten die geen homoseksuele relatie hebben – sommigen wonen alleen of bij hun ouders thuis, anderen hebben een heteroseksueel huwelijk. Laatstgenoemden hebben verschillende redenen om getrouwd te zijn met iemand tot wie ze zich niet aangetrokken voelen. Een gevolg daarvan is dat het voor sommigen gewoonweg niet voorstelbaar was om een niet-heteroseksuele relatie aan te gaan. Anderen ervoeren sociale druk om

6. L. Kendall, “Recontextualizing ‘Cyberspace’: Methodological Considerations for On-Line Research”, in *Doing Internet Research: Critical Issues and Methods for Examining the Net*, ed. S. Jones (Londen: Sage Publications, 1998), 70.

zich te conformeren aan heteronormatieve standaarden: 'Ja, als je dan uit de kast was dan, ja dan lag je er uit hè, voor heel je leven. Dus dan toch maar trouwen.' (Cees)

Cees en Piet ervaren hun huwelijk als draaglijk – de andere getrouwde forumleden zijn aanzienlijk minder positief. Menno's vrouw was 'erg boos en verdrietig' toen ze achter zijn geaardheid kwam, en anderen vertellen over ernstige problemen. Hans schetst een grimmig beeld:

'Ze weet dat ik homo ben, maar ze accepteert het niet. [...] Voorheen werd ze ook agressief [...]. Als ze dreigt om je dingen eraf te snijden, dat is toch wel behoorlijk ... Dat is niet echt prettig.'

René heeft soortgelijke ervaringen: 'Mijn vrouw heeft zelfs gezegd [...] dat ze van me walgt.' En hij heeft het gevoel 'dat ze altijd erop uit is [...] om je te vernederen.' Zulke negatieve reacties op hun homoseksualiteit komen ook van andere familieleden: 'Mijn moeder [...] die zei ook: "Ik had liever een mongool gehad dan zo'n kind." [...] Mijn ouders konden er absoluut niet mee omgaan.' (René) Ook Hans stuitte op afkeer: 'Mijn ouders en broers en zussen [...] wilden erna niets meer met me te maken hebben.'

Een dergelijk verlies van sociale contacten is gebruikelijk. Menno vertelt dat zijn schoonzus tegen zijn vrouw zei: 'Je moet bij die vent weg; ik heb altijd al gedacht dat hij niet deugde en hij komt mijn huis niet meer in.' Ook forumleden die alleen of bij hun ouders wonen informeerden een kleine kring van familieleden over hun seksualiteit en stuitten daarbij net als de getrouwde mannen op vergelijkbare reacties van onbegrip en veroordeling. Zoals Fred zegt: 'Mijn familieleden [...] alles staat op zijn kop.' Ook Edwin vertelt dat hij geen enkele steun heeft gekregen van zijn ouders, die 'het nooit zullen accepteren.'

Deze ervaringen van onbegrip en verlies van sociale contacten vallen onder de klassieke notie van stigma zoals geformuleerd door Erving Goffman: de seksualiteit van deze forumleden wordt gezien als een *attribute that is deeply discrediting*.⁷ Omdat ze grote problemen voorzien als hun homoseksualiteit bekend zou worden, proberen ze buiten hun directe familiekring door te gaan voor heteroseksuelen. Keer op keer leggen ze uitgebreid uit dat het taboe binnen hun kerk hen ervan weerhoudt om daar open te zijn over hun homoseksualiteit:

‘Ik zou dat dan wel erg vinden [als het uitkomt], want als mensen je dan zeg maar verguizen, of in de goot trappen ... [...] Stel bijvoorbeeld dat heel de kerk zou weten dat je homo zou zijn [...] dan kijken de mensen je niet meer aan.’ (René)

Net als voor de anderen die worstelen met stigmatisering is de angst ‘om uitgekotst te worden’ reden voor Menno om ‘zo min mogelijk van [zichzelf] hierin bloot te geven.’

Het stigma van deze forumleden en de daarmee samenhangende angst om ontmaskerd te worden, zorgen voor sociale isolatie en gevoelens van eenzaamheid. De familieleden van deze forumleden labelen hun homoseksualiteit niet alleen als een ernstig probleem, maar sluiten ook de mogelijkheid uit om erover te spreken. Joeri legt uit:

‘Er wordt heel weinig over gecommuniceerd eigenlijk. [...] Ik heb ook nooit de gelegenheid, de kans gehad om te zeggen hoe ik het ervaar om zo te zijn. Daar hebben ze ook nooit naar gevraagd.’

7. E. Goffman, *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* (New York: Simon & Schuster, 1986 [1963]), 3.

Hans vertelt: 'Ze probeerden me in een sociaal isolement te dwingen', en ook Menno voelde zich 'echt eenzaam en alleen' nadat zijn familie achter zijn seksuele gevoelens was gekomen.

Dit sociale isolement wordt door hen bijzonder sterk ervaren omdat ze zelf zonder uitzondering worstelen met hun gevoelens. Net als de anderen legt Cees uit dat homoseksualiteit naar zijn mening een onvolmaaktheid is die voortkomt uit de erfzonde: 'We leven in een gebroken wereld, en die gebrokenheid die ervaren homo's.' Daarom gaf het voor forumleden zoals Cees een 'shokeffect' toen ze hun seksualiteit ontdekten. Fred vertelt bijvoorbeeld: 'Dat is iets van mijzelf waar ik me enorm voor schaamde en ik dacht: "Ik mag dat niet. Ik mag niet zijn zoals ik ben."' Omdat hij homoseksualiteit als onvolmaaktheid beschouwde kreeg hij 'een soort minderwaardigheidsgevoel.' Menno zegt niettemin: 'Het is een onderdeel van mijn wezen, daar verander ik niets aan. Dat moet ik leren accepteren.'

Omdat ze het idee hebben dat ze hun stigma zo veel mogelijk moeten afschermen binnen de orthodox-protestantse kringen waarin zij verkeren, kunnen deze forumleden hun worsteling ook niet openlijk bespreken met mensen buiten hun familie. In het offline sociale leven zien ze geen oplossing voor hun problemen. Dit komt allereerst omdat ze hun geloof zonder uitzondering beschouwen als een 'wezenlijk deel van [hun] bestaan' (René) en ze inbedding in een orthodox-protestantse religieuze gemeenschap van het grootste belang achten om hun geloof te voeden. Daarnaast worden degenen die met een vrouw zijn getrouwd er, naast financiële motieven en angst voor een nog groter sociaal isolement, door hun religieuze principes van weerhouden om een einde te maken aan hun onprettige huwelijk: 'Ik heb trouw beloofd tot de dood ons scheidt. Dit mag je vind ik niet zomaar opgeven.' (Menno) Verder zorgt het belang dat ze hechten aan hun religieuze overtuigingen ervoor dat ze afkerig zijn van de bloeiende seculiere homoscene. Om

deze redenen blijven ze in een offline sociale context waarin ze worden veroordeeld of bang zijn dat ze veroordeeld zullen worden als hun seksualiteit bekend wordt. Ze voelen zich in deze situatie eenzaam en kunnen hun emotionele worsteling met hun seksualiteit niet bespreken. Menno vat deze ervaringen dan ook samen als 'een eenzame strijd.'

'Het gaat erom hóé je het doet': reflexieve identiteitsvraagstukken

De alledaagse ervaringen van een tweede groep forumleden, die geen van allen zijn getrouwd met een vrouw, worden niet gekenmerkt door angst voor veroordeling en emotionele worstelingen. Ze kwamen relatief eenvoudig uit de kast zonder dat dat veel kritiek of verzet opleverde. Bas vertelt: 'Het heeft mij geen problemen gegeven. [...] Mijn ouders hebben er geen moeilijkheden mee, mijn familie staat er vrij positief tegenover allemaal.' Andere leden vertellen soortgelijke verhalen: 'Op zich was mijn familie wel positief, in de zin van niet afwijzend', zegt Karel, en Tom heeft een vergelijkbare ervaring: 'Mijn familie die is ook allemaal christelijk, en die reageren ook allemaal heel positief.' Ook in hun eigen, lokale kerk stuiten deze leden meestal niet op grote problemen. Zoals Harry uitlegt: 'Het wordt dus eigenlijk ook niet veroordeeld. [...] Ik bevind mij eigenlijk in dezelfde situatie als alle andere gelovigen.'

Omdat ze nauwelijks stigmatisering hebben ervaren, zien deze forumleden weinig reden om hun homoseksualiteit te verbergen. Ze zijn 'openlijk homo', zoals Albert het noemt. 'Vrienden, familie, kennissen, het dorp waar ik uit kom is daar wel van op de hoogte, [...] volgens mij [weten] de mensen in mijn omgeving het allemaal wel.' (Bas)

Dientengevolge voelen deze forumleden zich niet sociaal geïsoleerd. Tom heeft bijvoorbeeld contact met homoseksuelen met een vergelijkbare religieuze achtergrond. Albert en Karel hebben een homoseksuele relatie, die ze relatief makkelijk kon-

den aangaan omdat ze niet het gevoel hebben dat ze hun seksualiteit moeten verbergen. Ze beschouwen hun seksualiteit zelf ook niet als problematisch. Zoals Harry het verwoordt:

‘Een worsteling wil ik het niet noemen. Voor mij persoonlijk heb ik mijn homogevoelens altijd als iets vanzelfsprekends ervaren. Dus niet iets wat een barrière met God veroorzaakt. [...] Homoseksualiteit [heeft] voor mij persoonlijk nooit een geloofs- of identiteitscrisis veroorzaakt.’

Deze opvatting wordt gedeeld door de andere leden die geen stigmatisering ervaren. Albert had in het verleden wel twijfels, maar is ‘tot een soort van rustpunt gekomen’ en accepteert zijn seksualiteit. Ook Tom zegt: ‘Het is niet iets waar ik vreselijk mee loop of zo.’ Voor deze groep geldt, zoals Bas het samenvat: ‘Je bent mens, je bent christen en je bent daarnaast toevallig nog homo.’

Kortom, hoewel deze forumleden hun seksualiteit niet als iets positiefs omarmen, kampen ze niet met stigmatisering of emotionele problemen. Dit betekent echter niet dat hun homoseksualiteit in het dagelijks leven voor hen geen belangrijk thema is: ‘Je bent gewoon anders en daar moet je mee vooruit.’ (Sam) Omdat ze ingebed zijn in een orthodox-protestantse offline sociale omgeving waarbinnen ze een goed christelijk leven willen leiden, zijn alledaagse kwesties voor hen erg relevant. Albert legt bijvoorbeeld uit: ‘Ik denk dat je in een verantwoordelijk leven heel goed homo en christen kunt zijn. Dat is geen punt, het gaat erom hóé je dat doet.’

In dit verband overdenken deze forumleden bijvoorbeeld of ze al dan niet een homoseksuele relatie zouden willen aangaan, of zulk soort relaties theologisch te verantwoorden zijn, en zo ja, hoe ze deze tot stand zouden moeten brengen. Het gaat, kortom, om ‘[...] zoeken naar, van kan ik een weg vinden waarin ik ook die seksualiteit in het leven een plek geef als

gelovig mens.’ (Albert) Daarnaast denken ze na over de manier waarop ze binnen de kerk het beste met hun seksualiteit kunnen omgaan. Dat ze in hun offline sociale leven geen stigmatisering ervaren betekent niet dat ze ongevoelig zijn voor de religieuze context waar ze deel van uitmaken. Ze denken na over de vraag wie ze op de hoogte stellen, op welk moment en op welke manier dat het beste kan. Ook moeten ze zich beschermen tegen incidentele kritiek.

Dit alles verschilt sterk van de stigmatisering en emotionele worsteling van de eerder besproken forumleden. Deze tweede groep forumleden heeft in het algemeen niet te maken met veroordeling van hun seksualiteit, zijn niet bang dat anderen hun seksualiteit ontdekken en accepteren hun seksuele gevoelens. In plaats van stigmatisering zien zij zich gesteld voor reflexieve identiteitsvraagstukken. Traditionele autoriteiten kunnen deze vragen niet beantwoorden. Door dit gebrek aan eenduidige richtlijnen moeten deze forumleden zelf leren hoe ze als oprecht gelovige en homoseksueel het beste kunnen leven in een orthodox-protestantse sociale context.

Nu de verschillende identiteitsvraagstukken waar deze twee groepen forumleden mee kampen zijn besproken, worden hieronder de redenen voor hun forumparticipatie geanalyseerd. Voor beide groepen is de orthodox-protestantse signatuur van RefoAnders belangrijk. Het grote belang dat ze hechten aan hun religieuze overtuigingen zorgt er niet alleen voor dat ze wegblijven van seculiere homofora, maar ligt ook ten grondslag aan een voorkeur voor RefoAnders boven andere fora voor christelijke homoseksuelen. Zoals Piet stelt: ‘Wat ik [elders] tegenkwam was allemaal vrijzinnig en niet echt aansluitend bij [onze denkbeelden].’ Maar wat ze precies zoeken en waarderen in RefoAnders, daarin verschillen beide groepen sterk.

Redenen voor participatie binnen RefoAnders

'Je moet je ei eens een keer kwijt': op zoek naar empathische steun

De respondenten die kampen met stigmatisering en sociale isolatie zoeken binnen RefoAnders verlichting van de problemen waaronder ze in het offline sociale leven gebukt gaan. Dankzij de anonimiteit op het forum – 'van onschatbare waarde' (Menno) – kunnen ze online uit de kast zijn zonder angst voor de negatieve gevolgen waarmee ze offline te maken hebben. Edwin benadrukt dat hij alleen op die manier '[zichzelf] kan zijn op zo'n forum' – een ervaring die wordt gedeeld door de andere gestigmatiseerden, die opmerken dat het vanzelfsprekend is dat ze online beter zichzelf kunnen zijn dan offline.

Dit is des te belangrijker omdat het hen voorziet van een uitlaatklep voor hun emotionele problemen. Cees bespreekt bijvoorbeeld zijn redenen om lid te worden van het forum als volgt:

'Ik wilde eigenlijk over mijn geaardheid praten met anderen. [...] Soms, zeker op het laatst, had ik het gevoel van, "ik stik hierin, ik kan het gewoon niet houden". Je hebt iets waar je hele dagen mee bezig bent, en je kan het met niemand delen. En dat is zoiets ingrijpends, dat is zoiets, ja, frustrerends eigenlijk ook. [...]. Je moet je ei eens een keer kwijt, hè. En zodoende, met die reden, ben ik ook een beetje op RefoAnders terechtgekomen.'

Zoals Cees' woorden al suggereren willen deze leden niet simpelweg hun gevoelens uiten – er zit ook een belangrijk sociaal aspect aan dit verlangen. Vanwege hun offline isolatie zoeken ze begrip bij mensen die onder vergelijkbare omstandigheden leven. Zoals Fred uitlegt: 'Wat ik ervan verwachtte is een stuk herkenning [...]. Ik dacht altijd dat ik alleen was, weet je wel.' De andere gestigmatiseerde leden vertellen vergelijkbare ver-

halen: 'Dat stuk herkenning en erkenning, dat is voor mij de meerwaarde van RefoAnders.' (Menno) Herhaaldelijk geven ze aan dat ze lid zijn geworden van het forum omdat ze op zoek waren naar lotgenoten – 'je moet het zelf hebben volgens mij om dit echt goed en duidelijk te begrijpen' (Menno). Hans vond het 'uiterst bijzonder' om in contact te komen met mensen die hem helemaal begrijpen. Dit waarderen ze vooral omdat deze leden behoefte hebben aan emotionele steun. René zegt: 'Op het moment dat iemand het even niet ziet zitten dan vang je elkaar op, en dat is gewoon heel belangrijk.'

De leden die offline worstelen met stigmatisering en sociale isolatie zijn, kortom, op het forum actief geworden om veilig onder gelijkgestemden te zijn die steun en begrip bieden. Hun forumparticipatie zorgt dan ook voor een groot gevoel van opluchting en helpt om hun gevoelens van isolatie en eenzaamheid te verminderen.

Dankzij deze positieve gevolgen is voor sommige gestigmatiseerde leden de betekenis van hun forumdeelname veranderd. Dit geldt niet voor allemaal; Edwin bijvoorbeeld voelt zich in het offline leven nog steeds sociaal geïsoleerd en blijft daarom op dezelfde manier als voorheen actief op het forum. De participatie van Fred, Piet en Joeri is echter drastisch veranderd. De empathische steun die ze op het forum ontvingen heeft hen geholpen hun probleem te overwinnen: ze hebben hun seksualiteit geaccepteerd en zijn daarom niet langer bang dat hun stigma zou kunnen worden onthuld: 'Je hoeft geen verstopperij meer te spelen.' (Joeri) Omdat hun gevoelens van stigmatisering daarmee afnamen, werd hun gebruik van het forum vergelijkbaar met dat van de groep leden die zich niet gestigmatiseerd voelt en die hieronder wordt besproken.

'Hoe gaan anderen ermee om?': op zoek naar inzicht

Degenen die geen last hebben van stigmatisering en isolatie in het offline sociale leven geven andere redenen voor

hun forumlidmaatschap. Opvallend genoeg hechten ze niet zo'n belang aan de anonimiteit die op het forum mogelijk is. Guus vindt het 'helemaal niet interessant eigenlijk' omdat hij 'niets te verbergen' heeft. Ook Albert zegt: 'Ik wil open kaart spelen. Overal waar ik ben, ben ik gewoon [voor- en achternaam]. Ik hou van openheid.'

Omdat deze leden hun seksualiteit offline openlijk kunnen bespreken en er niet mee worstelen, participeren ze niet binnen het forum om uiting te geven aan hun gevoelens: 'Het is nou niet zo dat het voor mij een uitlaatklep is of wat dan ook.' (Tom) Ook zoeken ze op het forum niet naar empathische steun. Zoals Tom verklaart: 'Het is niet zo dat ik dan op dat forum ga zitten zoeken of er nog mensen zijn die mij daarin begrijpen zodat je daar dan steun aan hebt of zo. Nee, zo zit ik er niet echt in.' En Albert legt uit: 'Ik zoek die veiligheid niet meer, ik voel me zelf al veilig.'

Waar de gestigmatiseerde leden zich tot het forum wenden omdat ze offline niet voor hun geaardheid durven uit te komen, is de participatie van deze tweede groep respondenten geïnspireerd door het streven om openlijk als homoseksueel te leven in een orthodox-protestantse context. Aangezien er geen universele, vastomlijnde oplossingen bestaan voor vragen die hen bezighouden, kunnen ze niet terugvallen op traditionele autoriteiten en bronnen als de Bijbel en de massamedia. In plaats daarvan vinden deze leden het van het grootste belang om te leren van de alledaagse ervaringen van mensen die in een soortgelijke situatie zitten. Om deze reden is het forum voor hen waardevol. Harry zegt bijvoorbeeld: 'Ik vind het belangrijk om erover te praten, mét gelovigen, wel te verstaan, maar dan wel op persoonlijk vlak, náást de kerk.' Ook Karel benadrukt dat het forum 'interactie' biedt waardoor hij 'dingen van mensen kan leren', 'vanuit de persoonlijke levens van mensen' los van 'de discussie in de media'. Omdat andere leden in het dagelijks leven op

dezelfde vragen stuiten, kunnen ze volgens Bas helpen in een proces van persoonlijke ontwikkeling: 'Je bent allemaal homo, je bent allemaal christelijk en je zoekt mensen binnen de christelijke homo's om jezelf te ontwikkelen, te leren van anderen.'

De vragen die deze leden bezighouden gaan over hoe te zijn en hoe te handelen in het dagelijks leven. Ze zoeken naar inzichtelijke ervaringen, informatie en advies. Harry verwoordt het als volgt:

'De vraag die mij bezighoudt is: op welke manier kan een kuis, christelijk leven in mijn geval gestalte krijgen? [...] Op het forum zet ik berichten waarin ik mijn persoonlijke levensvragen onder woorden probeer te brengen.'

Deze leden hechten veel waarde aan hun online interacties, omdat deze hen helpen om hun offline leven te verbeteren. Karel merkt op: 'Mijn beste ervaring is dat ik meer inzicht heb gekregen.' Ook Bas deelt mee: 'RefoAnders heeft mij gevormd tot wat ik nu ben.'

Net als bij de eerste groep blijken deze positieve resultaten verbonden te zijn met een verandering in het forumgebruik:

'Dat is een ontwikkeling. Je zit er eerst met je vragen en uiteindelijk kom je op een punt dat je denkt van: "Nou voor mijzelf weet ik het wel" en dan had ik voor mij zoiets van: "Dan wil ik ook wel mijn dingen meedelen aan een ander."' (Bas)

Joeri denkt er hetzelfde over: 'Nu voor mijzelf de vragen voor een groot deel opgelost zijn, dan word je een beetje een praatpaal voor anderen.'

De forumparticipatie van deze groep leden is dus deels ingegeven door de wens om anderen te helpen met informatie en advies over kwesties die ze voor zichzelf helder hebben. Albert

heeft bijvoorbeeld sterk het gevoel dat hij anderen moet helpen met het proces dat hij zelf heeft doorgemaakt:

‘Ik weet dat er veel meer homo’s zitten, en daar wil ik wel iets voor betekenen. [...] Voor mij is [dat] een heel belangrijk deel in mijn leven qua zingeving ook. Ik vind dat belangrijk, voor mij [is het] een beetje een missie, zo mag je dat wel noemen.’

Guus en Karel delen dit idee: ‘Je kan denken van [...] zijn er vragen die ik mezelf vroeger ook gesteld heb waar je misschien iemand een aanwijzing kan geven?’

Kortom, de forumleden met reflexieve identiteitsvraagstukken participeren binnen RefoAnders omdat dit hen in staat stelt om te leren van de alledaagse ervaringen van mensen die onder vergelijkbare offline omstandigheden leven en om hun eigen inzichten te delen met mensen die daar behoefte aan hebben. Als zodanig verschillen de beweegredenen die ten grondslag liggen aan hun forumparticipatie van het verlangen naar empathische steun dat overheerst bij de leden die offline worstelen met stigmatisering.

Hoewel bovenstaande analyse twee aparte groepen heeft blootgelegd, elk met specifieke offline ervaringen en daaraan gerelateerde redenen voor online participatie, betekent dit natuurlijk niet dat deze groepen eenvormige gehelen zijn. Vanzelfsprekend bestaan er wel verschillen tussen leden van een bepaalde groep – sommige leden die te maken hebben met reflexieve identiteitsvraagstukken benadrukken bijvoorbeeld vragen over relaties, terwijl anderen meer nadruk leggen op de vraag hoe om te gaan met andere kerkleden. Wat hier van belang is, is echter dat zij een focus op reflexieve identiteitsvraagstukken gemeen hebben die verschilt van het verlangen naar empathische steun dat karakteristiek is voor de forumleden die last hebben van stigmatisering. Dit is des te relevanter omdat de verschillende offline ervaringen en beweegredenen van de

twee onderscheiden groepen nauw verbonden blijken met verschillende opvattingen over het sociale leven op het forum.

Het sociale leven op het forum

Voor een goed begrip van de manier waarop het online en offline sociale leven met elkaar verbonden zijn moeten ten slotte de vragen worden beantwoord welke betekenis de verschillende deelnemers verlenen aan het sociale leven op het forum en hoe ze het forum daarom ingericht willen zien.

Sociale relaties op het forum

Hoewel alle respondenten het belangrijk vinden om online om te gaan met mensen die zowel hun orthodox-protestantse religieuze overtuigingen als hun homoseksualiteit delen, gaan er achter deze overeenkomst belangrijke verschillen schuil. Voor de leden die worstelen met stigmatisering geeft de gedeelde identiteit voeding aan een veralgemeniseerde verbondenheid met andere forumleden. Cees geeft aan dat online samenzijn met 'gelijkgestemden of lotgenoten' 'absoluut' verbondenheid met zich meebrengt. Edwin deelt dit gevoel: 'Ik voel me verbonden met het forum zelf.' Dit strekt zich volgens hem uit tot de forumleden in het algemeen: 'Je bent verbonden met de personen die hetzelfde als jij zijn, die een geloof hebben en die homo zijn.'

Zo'n affectieve verbondenheid met de forumleden in het algemeen wordt echter niet ervaren door leden die offline geen stigmatisering ervaren en het forum gebruiken voor het beantwoorden van reflexieve identiteitsvraagstukken. Albert legt uit dat hij zich niet speciaal verbonden voelt met andere forumleden in het algemeen, en Guus zegt: 'Ik heb me nog nooit verbonden gevoeld met de christelijke homo's [...] omdat we nou toevallig op hetzelfde forum zaten, of omdat we dezelfde homoachtergrond hadden.' Dit wil niet zeggen dat ze op geen enkele manier gehecht zijn aan andere forumdeelnemers – deze gevoelens blijven echter beperkt tot specifieke leden met wie ze

contact hebben bij het bespreken van de vragen die ze zichzelf stellen. Sam zegt bijvoorbeeld over verbondenheid: 'Dat heb ik voor mijn gevoel niet met het forum, wel met sommige individuele leden.'

Deze verschillen tussen een algemeen, allesomvattend gevoel van verbondenheid aan de ene kant en persoonlijke verbondenheid aan de andere kant komen ook op een specifiekere manier tot uitdrukking. Degenen die offline worstelen met stigmatisering voelen zich niet alleen verbonden met het forum en zijn leden in het algemeen, maar voelen zich er ook erg thuis. Cees vindt zelfs dat, al is het 'een beetje een beladen woord', RefoAnders als een tweede huis voor hem is, aangezien 'het wel een onderdeelje van [zijn] leven [is] geworden.' De forumleden wier participatie is ingegeven door reflexieve identiteitsvraagstukken voelen zich niet op die manier op het forum thuis. Tom zegt bijvoorbeeld: 'Het is echt niet zo dat ik emotioneel ben, maar met een forum heb ik dan wel zoiets van 'get a life', het is maar een beeldschermje waar je tegenaan zit te kijken.' Deze forumleden wijzen het idee dat het forum een tweede huis voor hen zou kunnen zijn dan ook subiet van de hand: het is een suggestie waar Guus alleen om kan lachen, en Sam zegt: '[Het is voor mij] absoluut geen tweede huis. Triest dat het dat voor sommige mensen wel is. Er gaat iets fout als het je tweede huis is.'

Deze verschillende betekenisverleningen komen ook aan het licht als de leden reflecteren op een geschikte aanduiding van de sociale relaties binnen het forum. Hoewel sommige leden die met stigmatisering worstelen het gemeenschapslabel 'iets te sterk' vinden om op het forum toe te passen (René), hanteren ze een gemeenschapsdiscours als ze het over het sociale aspect van het forum hebben, want ze 'hebben iets gemeen [en] dat geeft binding' (Menno). Edwin is in dit verband erg uitgesproken: 'Ja, ik vind het fijn om tot die gemeenschap [te behoren], het is eigenlijk een gemeenschap op zich, hè?'

Dit is niet hoe de leden die deelnemen vanwege reflexieve identiteitsvraagstukken het zien. Sommigen onder hen geven aan dat het forum een gemeenschap zou kunnen zijn voor de leden die met stigmatisering te maken hebben. Albert merkt bijvoorbeeld op dat er 'een groep mensen [is] die zich bij elkaar veilig voelen, die met elkaar in gesprek willen gaan en durven gaan, waar ze het elders niet zouden durven. [...] Ja, ik vind [dat] echt een gemeenschap.' Maar zoals zijn woorden al duidelijk maken, is dit niet de betekenis die hij zelf aan het forum toekent. Als leden die te maken hebben met reflexieve identiteitsvraagstukken het forum al een gemeenschap noemen is dat louter ingegeven door hun gedeelde identiteit, bestaande uit 'homoseksualiteit en christelijk geloof' (Harry). Vaker geven ze echter juist blijk van afkeer van het idee dat het forum een gemeenschap is. In Sams optiek zijn de forumleden 'allemaal individuen die af en toe hun mening loslaten' en Fred lacht wanneer hij uitlegt waarom je volgens hem niet van een forumgemeenschap kan spreken: 'Nou dat zou wel heel erg beperkt zijn met zo'n groepje homo's bij elkaar. Man, schiet op!'

Al met al kan worden geconcludeerd worden dat de verschillende redenen die ten grondslag liggen aan participatie binnen het forum hand in hand gaan met een sterk verschillende kijk op sociale relaties binnen het forum.

Symbolische grenzen en diversiteit

De verschillende participatiemotieven worden ook weerspiegeld in denkbelden over symbolische forumgrenzen en online diversiteit. Om te beginnen hebben de forumleden verschillende opvattingen over de toegankelijkheid van het forum voor buitenstaanders. Degenen die empathische steun zoeken willen dat hun participatie voor de buitenwereld verborgen blijft. Zij hechten veel waarde aan het 'alleen leden'-deel van het forum, hetgeen hun verlangen weerspiegelt om zich terug te trekken in een virtuele gemeenschap van gelijkgestemden. Cees stelt:

‘Dat vind ik heel belangrijk, dat niet Jan en alleman op dat forum kan. [...] Ja, dat vind ik een hele goede zaak, dat het afgeschermd is.’ Edwin legt uit: ‘Je wilt natuurlijk zonder dat heel de wereld het weet met elkaar kunnen praten, dus dat moet verstopt zitten.’ De leden die zich bezighouden met reflexieve identiteitsvraagstukken hebben echter andere opvattingen. Zij verklaren dat ze ‘niet belemmerd’ worden (Fred) door het feit dat niet-leden hun forumbijdragen kunnen lezen en Karel verklaart: ‘Ik zie het [...] als openbaar.’

Verskillende standpunten over symbolische grenzen blijken ook uit meningen over zogenaamde *gebruikersgroepen*, dat wil zeggen subfora voor specifieke categorieën leden, zoals jongeren of getrouwden. Gestigmatiseerde leden maken gebruik van deze mogelijkheid en hechten er waarde aan, omdat het past bij hun streven om empathische steun te vinden onder gelijkgestemden. Edwin vindt gebruikersgroepen bijvoorbeeld belangrijk omdat die het mogelijk maken dat mensen samenkomen ‘die werkelijk met elkaar verbondenheid hebben in een kleine gemeenschap binnen die grote gemeenschap.’ De leden die te maken hebben met reflexieve identiteitsvraagstukken participeren daarentegen niet in deze gebruikersgroepen, en sommigen onder hen wijzen ze zelfs als ‘triest’ (Guus) of ‘onzin’ (Bas) van de hand omdat ze niet bijdragen aan inzichten die in het dagelijks leven kunnen worden gebruikt: ‘Ook al deel je iemands positie niet, dan kun je nog wel van elkaar leren.’ (Bas) Joeri legt uit: ‘Ik [ben] juist voorstander van een breed forum waar jong en oud lid van is, juist ook omdat je elkaar in die zin kunt helpen met adviezen et cetera.’

De afwegingen die ten grondslag liggen aan deze verschillende denkbeelden over gebruikersgroepen zijn ook zichtbaar in algemenere opvattingen over diversiteit binnen het forum. De leden die het forum gebruiken om inzichten op te doen over reflexieve identiteitsvraagstukken waarderen de aanwezigheid van forumleden met verschillende achtergronden: ‘van elk ver-

haal kun je zelf ook weer iets opsteken.’ (Bas) In lijn met deze gedachte verwelkomen zij ook heteroseksuelen op het forum: zolang die hun denkbeelden niet proberen op te leggen wordt hun aanwezigheid als ‘prima’ (Albert) beschouwd. Fred zegt: ‘Ik heb er ook niets op tegen dat mensen die heteroseksueel zijn op [het forum actief zijn]. Helemaal niet, want daar heb ik in de maatschappij ook mee te maken.’ Ook Guus vindt de online aanwezigheid van heteroseksuelen waardevol, want ‘[...] het [is] ook een soort van oefenen, hè. Laat ze maar gaan, praat met die heteromensen, laat ze maar eens zien wat de reacties zijn.’

De forumleden die offline worstelen met stigmatisering houden er heel andere denkbeelden op na. Aangezien het virtueel deel uitmaken van een groep gelijkgestemde, begripvolle mensen met dezelfde identiteit is wat hun problemen verlicht, willen ze de hechte gemeenschap die ze op RefoAnders zoeken niet verstoord zien door buitenstaanders. Edwin hecht geen belang aan de aanwezigheid van heteroseksuelen: ‘Nee, dat is puur voor henzelf. Dat is niet voor ons van belang. Zij stellen de vragen omdat zij er mee zitten. Zij begrijpen het niet.’ Cees stelt uitgesprokener: ‘Daar is eigenlijk het forum niet voor.’ Anderen zijn nog stilliger. Menno zegt bijvoorbeeld: ‘Eigenlijk horen ze er niet op thuis.’

Beide groepen leden denken ook verschillend over diversiteit in standpunten over homoseksualiteit en religie. Sommige leden die in het offline sociale leven last hebben van stigmatisering vinden uiteenlopende meningen lastig omdat ze ‘verwarring’ geven – ‘je weet niet waar je aan toe bent’ (Menno). Anderen hebben er ‘geen last’ (Cees) van dat er op het forum verschillende meningen worden verkondigd, maar hechten er ook geen bijzondere waarde aan. Forumleden die zich bezighouden met reflexieve identiteitsvraagstukken vinden het daarentegen juist heel belangrijk dat er op het forum verschillende standpunten aan bod komen. Zo zegt Harry: ‘Ik luister graag naar andere meningen.’ Deze leden vinden ‘een breed pa-

let van meningen [...] altijd handig' (Fred) omdat ze proberen van hun online interacties te leren: 'Zelfs door de negatieve dingen, dat ik denk van "totaal niet mee eens", levert het mij positieve dingen op [omdat] ik denk van "nou ja, zo wil ik het dus voor mijzelf niet"'.

Zoals ze positief zijn over een breed scala aan meningen, zijn ze het ook over debat op het forum. Ze houden van 'pit-tige discussie' in plaats van gesprekken over 'koetjes en kalfjes' (Albert) omdat discussies belangrijk zijn om 'helderheid te krijgen' (Fred), 'taboedoorbrekend' werken (Guus) en helpen om 'kritisch naar de eigen standpunten te kijken.' (Joeri) De forumleden die zoeken naar empathische steun van gelijkgestemden zijn juist afkering van debat omdat dit hun gemeenschapsgevoel schaadt. Hans stelt: 'Je schiet er weinig mee op.'. Volgens Edwin leidt het uitdrukken van verschillende meningen 'alleen maar tot discussie, nog meer discussie [...] [en dan] moet je in de verdediging, extreem in de verdediging', hetgeen de wederzijdse steun op het forum, die deze leden zo belangrijk vinden, ondermijnt.

Het bovenstaande laat zien dat de twee groepen niet alleen verschillende offline ervaringen en daarmee verbonden beweegredenen voor hun forumparticipatie hebben, maar het forum ook op verschillende manieren willen gebruiken en ingericht willen zien.

Conclusie

Het onderzoek naar participatie binnen RefoAnders wijst uit dat hetzelfde internetforum door mensen die zich offline in een minderheidspositie bevinden op radicaal verschillende manieren kan worden gebruikt. Het specifieke gebruik blijkt bovendien onlosmakelijk verbonden met ervaringen in het offline sociale leven.

Leden die in het offline sociale leven worstelen met stigmatisering zoeken empathische steun onder gelijkgestemden in

een groep die ze waarderen als een duidelijk afgebakende, homogene virtuele gemeenschap. Het forum heeft voor hen dus betekenis als *toevluchtsoord*. Dankzij hun online participatie ervaren zij verlichting van de problemen waar zij mee worstelen.

Leden die zich bezighouden met reflexieve identiteitsvraagstukken – die, meer concreet, willen leren hoe ze als oprecht gelovige en homoseksueel kunnen leven in een orthodox-protestantse sociale context – willen met hun forumparticipatie inzichten opdoen die ze kunnen gebruiken in het dagelijks leven buiten het forum. Daarom beschouwen ze het forum als een open, heterogene plaats voor deliberatie. Voor hen is het forum geen toevluchtsoord, maar een *springplank*: dankzij hun forumparticipatie verkrijgen zij bruikbare handvatten voor de inrichting van hun dagelijks leven.

Alleen aandacht voor de met het offline sociale leven verbonden beweegredenen van de betrokkenen maakt inzichtelijk waarom deze belangrijke verschillen in online participatie bestaan. In meer algemene zin benadrukken deze conclusies dat het voor een goed begrip van de sociale betekenis van online fora belangrijk is om niet alleen te kijken naar wat zich op internet afspeelt; serieuze aandacht voor de manier waarop het online en het offline sociale leven met elkaar verbonden zijn is hard nodig.

Bibliografie

- DiMaggio, P., E. Hargittai, W.R. Neuman & J.P. Robinson. "Social Implications of the Internet". *Annual Review of Sociology* 27 (2001): 307-336.
- Goffman, E. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster, 1986 [1963].
- Kendall, L. "Recontextualizing 'Cyberspace': Methodological Considerations for On-Line Research", in *Doing Internet Research: Critical Issues and Methods for Examining the Net*, ed. S. Jones, 57-74. London: Sage Publications, 1998.
- Koster, W. de. "Online forumparticipatie en offline identiteitsvraagstukken: Over een toevluchtsoord en een springplank binnen een internetforum voor orthodox protestantse homoseksuelen". *Sociologie* 6, nr. 4 (2010): 3-26.
- Koster, W. de. *'Nowhere I Could Talk Like That': Togetherness and Identity on Online Forums*. Proefschrift. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, 2010.
- Koster, W. de. "Toevluchtsoord en springplank: Een internetforum voor orthodox protestantse homoseksuelen", in *Informeel groepen: Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*, eds. E. van den Berg, P. van Houwelingen en J. de Hart, 181-198. Den Haag: SCP, 2011.
- Rheingold, H. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1993.